

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті обґрунтовано необхідність вивчення циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах. Розкрито дидактичний потенціал означених дисциплін у формуванні професійної компетентності майбутнього фахівця. Виокремлено основні положення, на яких будується ефективний процес вивчення соціально-гуманітарних дисциплін.

Ключові слова: соціально-гуманітарні дисципліни, професійна компетентність, ключові компетентності.

Модернізація вітчизняної освіти, інтеграція до міжнародної освітньої спільноти вимагають залучення ефективних і дієвих підходів, спрямованих на забезпечення фундаментальної професійної та наукової підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах. Законом України “Про вищу освіту”, Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті обґрунтовано впровадження компетентнісного підходу в систему вищої професійної підготовки, метою якого є переорієнтація з процесу накопичення теоретичних знань на формування й розвиток у студентів навичок практичної діяльності. Відтак першочерговим завданням вищих навчальних закладів постає відбір змісту підготовки (склад дисциплін, застосування форм, методів тощо) відповідно до освітніх стандартів, що визначають перелік ключових компетентностей, якими має оволодіти майбутній фахівець певного освітнього рівня. Проте сьогодні спостерігається стійка тенденція до зменшення обсягу дисциплін соціально-гуманітарного циклу, недостатньої усвідомленості їх значення, тоді як саме ці дисципліни забезпечують усебічний розвиток майбутнього фахівця, його загальнонаукову підготовку й освіченість, світогляд, що, у свою чергу, вдосконалює здатність вирішувати складні полісистемні проблеми в різних сферах життєдіяльності; розвиває моральні якості, дає можливість відчувати себе активним діячем суспільних подій. Недостатня увага до циклу соціально-гуманітарних дисциплін, їх ролі у становленні особистості зумовили актуальність дослідження, **метою** якого є розкриття дидактичного потенціалу соціально-гуманітарних дисциплін у формуванні професійної компетентності майбутнього фахівця.

Відповідно до чинного законодавства, освітню діяльність вищих навчальних закладів і наукових установ регламентують Стандарти вищої освіти, які розробляють у межах окремих спеціальностей згідно з Національною рамкою кваліфікацій та використовують для визначення й оціню-

вання якості змісту та результатів освітньої діяльності. Аналіз нормативно-правових документів (Закон України “Про вищу освіту”, Галузеві стандарти вищої освіти) та науково-методичної літератури з проблем професійного становлення й розвитку майбутніх фахівців (О. Антонова, Ю. Бабанський, В. Бондар, А. Петровський, О. Щербаков та ін.) дає підстави констатувати, що впродовж тривалого часу пріоритетним завданням підготовки до майбутньої професійної діяльності у вищому навчальному закладі було формування системи відповідних знань, умінь і навичок, а перелік дисциплін та алгоритми їх викладання регламентувало Міністерство освіти і науки (далі – МОН). Проте така система була недосконалою та вимагала створення нових стандартів, які було розроблено впродовж 2002–2014 рр. (рекомендації затверджені наказом МОН України від 1 червня 2016 р. № 600). Нові стандарти базуються на компетентісному підході і поділяють філософію визначення вимог до фахівця, закладену в основу Болонського процесу та міжнародного Проекту Європейської комісії “Гармонізація освітніх структур у Європі” (Tuning Educational Structures in Europe, TUNING).

Так, обов’язковою складовою стандарту вищої освіти, відповідно до Закону України “Про вищу освіту”, є перелік компетентностей випускника – динамічних комбінацій знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, які визначають здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатами навчання на певному рівні вищої освіти. Ключовими компетентностями, необхідними кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності, у Законі України “Про освіту” визначено такі:

- 1) вільне володіння державною мовою;
- 2) здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- 3) математична компетентність;
- 4) компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій;
- 5) інноваційність;
- 6) екологічна компетентність;
- 7) інформаційно-комунікаційна компетентність;
- 8) навчання впродовж життя;
- 9) громадянські та соціальні компетентності, пов’язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей;
- 10) культурна компетентність;
- 11) підприємливість та фінансова грамотність;
- 12) інші компетентності, передбачені стандартом освіти.

На формування цих компетентностей у вищих навчальних закладах спрямовані, крім профільних, дисципліни соціально-гуманітарного циклу, до яких належать науки, що вивчають духовну, розумову, моральну, культурну й суспільну сфери діяльності людини: філософія, релігієзнавство,

мистецтвознавство, етика, естетика, філологія, економіка, правознавство, історія, археологія, соціологія, політологія, психологія, педагогіка.

Метою цих дисциплін є всебічний розвиток студента не як “вузького” спеціаліста, який виконує призначені йому функції, що призводить до стандартизації особистості, а як багатогранної гармонійної особистості, здатної розкривати й реалізовувати власний потенціал; розвиток таких компетенцій майбутнього фахівця, що ґрунтуються на фундаментальних гуманітарних знаннях, емоційно-ціннісному й соціально-творчому досвіді та спрямовані на вдосконалення морально-етичних, інтелектуальних, творчих і громадянських якостей особистості, а також на розвиток соціально-професійного мислення, культури соціальної комунікації, адаптації й мобільності випускника [6, с. 57].

Відповідно до мети вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу виокремлено основні загальнонаукові принципи, на яких будується навчальний процес: фундаментальність, системність у зв'язках із досягненнями інших наук, єдність історичного та логічного, національного й загальнолюдського, суспільного та особистого, теорії і практики навчання й виховання. Проте важливим є й урахування того, що ці дисципліни мають обов'язково ґрунтуватися на положеннях контекстного підходу (за А. Вербицьким), відповідно до якого зміст усіх без винятку навчальних дисциплін, незалежно від їх специфіки, а також навчально-пізнавальної діяльності студентів, має бути обов'язково зорієнтованим на контекст їх майбутньої професії й спеціалізації професійної діяльності. Під час вивчення студентами дисциплін соціально-гуманітарного циклу потрібно домагатися того, щоб знання, уміння та навички, які засвоюються, мали для них професійну й особистісну значущість. У зв'язку із цим професійна підготовка постає не тільки як процес спеціально стимульованого й активного навчального пізнання, що безперервно цілеспрямований і особистісно зорієнтований на досягнення сутності та способів реалізації функцій подальшої професійної діяльності, а і як засіб їх особистісно-професійного саморозвитку, розвитку всіх складових їх готовності професійної діяльності [5]. Згідно із цим кожен навчальний предмет, що входить до робочого плану професійної підготовки майбутніх економістів, повинен проектуватися не у вигляді певної знакової системи, яка відповідає семіотичним (організації текстової інформації), психолого-педагогічним (що відображають закономірності засвоєння знань), науково-організаційним (достовірне відображення в навчальному предметі фундаменту наукової дисципліни) і професійним (відповідність моделі спеціаліста) вимогам, а як предмет навчальної, квазіпрофесійної й навчально-професійної діяльності студента як майбутнього фахівця. Саме в такому аспекті, як слушно підкреслює А. Вербицький, засвоєння знань із самого початку буде здійснюватися в контексті цієї діяльності, а самі знання виконуватимуть функції орієнтувальної основи діяльності та засобів її регуляції [1].

При цьому, на нашу думку, кожний навчальний предмет, що входить до плану професійної підготовки, має бути динамічним, множинним, відповідним логіці переходу від навчання до майбутньої професійної праці. Останнього можна досягти тоді, коли: по-перше, суб'єкт навчання з самого початку ставиться в діяльнісну позицію, предмет якої поступово перетворюється із суто навчального в практично-професійний; по-друге, вимоги з боку професійної діяльності стануть системоутворювальними, здатними задати контекстний принцип побудови та розгортання не тільки кожної навчальної дисципліни, а й змісту всієї підготовки майбутнього фахівця; по-третє, зміст навчальної дисципліни буде формуватися, виходячи з трьох зустрічних напрямів – з боку наукової галузі знання, вимог професійної діяльності й вимог безперервної самоосвіти та професійного саморозвитку студента, які повинні стати провідними.

Як зазначено в концепції з “Оптимізації циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України в контексті євро інтеграції” [6], результатами вивчення студентами дисциплін соціально-гуманітарного циклу мають бути набуті такі знання та вміння, що є основою для утворення загальнонаукових компетентностей:

- оволодіння системою знань про людину та суспільство;
- вивчення суспільства як цілісної системи;
- вивчення основних галузей філософського знання, форм буття та шляхів пізнання світу;
- вивчення загальних основ, методів пізнання, законів і принципів функціонування знання;
- вивчення історичного минулого та етапів формування світового простору та незалежної України;
- формування патріотизму;
- формування навичок писемного та усного ділового спілкування;
- вивчення політичного та релігійного життя суспільства в його різноманітних проявах;
- вивчення культури як суспільного явища;
- провадження освітньої діяльності за сучасними інноваційними технологіями навчання.

Відтак дисципліни соціально-гуманітарної підготовки майбутніх фахівців, відповідно до нормативних документів, мають бути зорієнтовані на:

- конструювання способів отримання нових знань, тобто тих знань, яких немає в суб'єктивному досвіді студентів, але які йому необхідні для вирішення поставлених перед ними завдань та подолання проблемних ситуацій, які виникають як у навчальному, професійному, так і соціальному житті. Тому їх зміст, форми й методи мають трансформуватися з традиційних репродуктивного типу до розвивальних, для яких характерно використання предметних знань та вмінь як засобу розвитку пізнавальних і соціальних потреб студентів крізь актуалізацію їх творчого потенціалу та потенціалу викладачів;
- формування не тільки пізнавальних, а й комунікативних здібностей, розвиток у процесі навчання не тільки інтелектуальної, але й інших

сфер свідомості: особистісної, духовної, емоційної, що відображають цілісне здоров'я суб'єктів професійної підготовки;

– розвиток потреби у неперервній освіті та самоосвіті, основу яких становлять психогігієнічні освітні технології, “наскрізні” для різних ступенів освіти;

– розвиток рефлексивної сфери особистості, без чого неможливе професійне, особистісне та соціальне самовизначення студентів в умовах мінливого суспільства, тому особливу роль відіграють комунікативно-розвивальні технології, що побудовані на групових формах навчально-професійної й проектно-дослідницької діяльності.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеної наукової розвідки, можна зробити висновок, що з вивченням циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах так чи інакше пов'язана більшість фундаментальних знань, на яких ґрунтується цілісність якісного процесу професійної підготовки. Саме тому вбачається за необхідне акцентувати увагу на забезпеченні формування цілісної системи соціально-гуманітарних інтегрованих знань з урахуванням специфіки професійної діяльності майбутнього фахівця.

Список використаної літератури

1. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. Москва : Высшая школа, 1991. 207 с.
2. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : монографія. Запоріжжя : ГУ “ЗІДМУ”, 2006. 332 с.
3. Закон України “Про вищу освіту”. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. Закон України “Про освіту”. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
5. Максимова О. П. Готовність майбутніх економістів до аналітичної діяльності: принципи формування у вищій школі. *Оновлення соціально-психологічної та педагогічної науки на етапі націєтворення* : тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф., 20 квітня 2012 р. / за ред. В. М. Огаренка та ін. Запоріжжя : КПУ, 2012. С. 74–77.
6. Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України в контексті євро інтеграції : монографія (рукопис) / Б. А. Воронкова, М. А. Дебич, Н. М. Дем'яненко, Н. О. Дівінська та ін. ; за заг. ред. Г. В. Онкович. Київ, 2014. 326 с.
7. Шутак Л. Б., Навчук Г. В. Роль і місце гуманітарних дисциплін у процесі підготовки майбутніх медиків. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія*. 2013. Т. 6. С. 94–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lin_2013_6_14/.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2017.

Грибанова Е. Е. Дидактический потенциал социально-гуманитарных дисциплин при формировании профессиональной компетентности будущего специалиста

В статье обосновывается необходимость изучения цикла социально-гуманитарных дисциплин в высших учебных заведениях. Раскрывается дидактический потенциал обозначенных дисциплин при формировании профессиональной компетентности будущего специалиста. Выделены основные положения, на которых базируется эффективный процесс изучения социально-гуманитарных дисциплин.

Ключевые слова: *социально-гуманитарные дисциплины, профессиональная компетентность, ключевые компетентности.*

Hribanova O. Didactic Potential of Social and Humanitarian Disciplines in the Formation of the Future Specialist's Professional Competence

The article substantiates the necessity of studying the cycle of social and humanitarian disciplines in the higher educational institutions. These disciplines provide the comprehensive development of the future specialist, improve the ability of solving complex problems in various spheres of life and develop moral qualities. The didactic potential of the designated disciplines is revealed in the formation of the professional competence of the future specialist. The purpose of these disciplines is the comprehensive development of the student as harmonic personality capable to reveal and realize own potential. The social and humanitarian disciplines provides the forming of the professional competence that is defined as dynamic combinations of knowledge and practical skills, ways of thinking, professional, ideological and civic qualities, moral and ethical values that determine the ability of a person to solve professional activities successfully. According to the goal of studying the disciplines of the social and humanitarian cycle, the basic general scientific principles on which the educational process is constructed are identified, among them are: fundamental, systematic relations with the achievements of other sciences, the unity of historical and logical, national and universal, social and personal, theory and practice of teaching and education. The social and humanitarian disciplines should be aimed at constructing methods for obtaining new knowledge, the formation of cognitive, communicative abilities, the development of the need for continuing education and self-education, the development of the reflexive sphere of personality. The study of the cycle of social and humanitarian disciplines in higher education is connected with the majority of fundamental knowledge, which is based on the integrity of the qualitative process of professional training. The prospects for the further research are determined as the necessity of the focusing attention on ensuring the formation of a holistic system of social and humanitarian integrated knowledge that provides the ways of improving the future specialist's professional activity.

Key words: social and humanitarian disciplines, professional competence, key competencies.